

K některým aspektům sebeurčení národů v kontextu světového revolučního procesu*)

JIRÍ HOUŠKA
Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha

Položíme-li otázku charakteru práva národů na sebeurčení, shledáme především, že nejde o žádnou normu s univerzální časoprostorovou platností, nýbrž o princip vázaný na zcela určité konkrétně historické podmínky novodobých dějin. Jak víme, jeho obsah podstatně závisí na konkrétní dějinné epoše a sociálně třídních silách, které ho uskutečňují.

Princip sebeurčení jako specifický národnostní princip se zrodil v epoše začátků a vzestupného vývoje kapitalismu jako jeden ze stěžejních požadavků nastupující revoluční buržoazie a jí vedeného širokého národního hnutí. Je to princip postulující *politické sebeurčení* národa, totiž právo národa vytvořit si svůj vlastní samostatný stát. Toto právo chápou jeho hlasatelé jako přirozený atribut národní existence a jako takové je staví proti principu legitimacy, jímž dosud panující třída feudálů ospravedlňovala svou nadvládu nad národy a národnostmi svých říší. Princip národního sebeurčení proniká do kolektivního vědomí tříd a vrstev, představujících v té době lid, jako idea vyjadřující shodu určitých momentů jejich objektivních i subjektivních zájmů. Na politické kolbiště pak vstupuje pod praporem demokratické obhajoby obecného národního zájmu proti národnostní zvlášti starého režimu. Jako demokratický princip má ovšem princip národního sebeurčení, respektive „princip národnosti“ v terminologii buržoazních teoretiků té doby, svůj zřetelný třídní profil. Je dán tím, že v komplexu různorodých třídních a skupinových zájmů, které jsou „ve hře“, se jako určující a rozhodující prosazuje třídní zájem buržoazie zajistit si prostřednictvím národního státu vlastní národní trh a tím i definitivní vítězství kapitalistického výrobního způsobu, který ztělesňuje jako nová panující třída.

Svou vnitřní logikou se hnutí proboující politickou emancipaci utiskovaných národů proti silám představujícím historickou minulost stávala organickými složkami epochy světové buržoazní revoluce, jež byla zahájena nizozemskou revolucí v šestnáctém století a anglickou revolucí v sedmáctém století a uzavřela se přechodem kapitalismu tzv. volné soutěže v imperialismus. Očistou sociálních poměrů od feudalismu, realizující se v souvislosti s likvidací národnostního útisku, národně osvobozené revoluce uvolňovaly cestu rozvoji buržoazního řádu jak v rámci té které země, tak i v měřítku celosvětovém. Tehdy, kdy se kapitalismus vyvíjel ještě po vzestupné linii a lidové masy bojující proti feudalismu se ještě nedokázaly v potřebné míře semknout pod vedením proletariátu, byly takové důsledky národně osvobozených revolucí, jako ostatně všech buržoazních, respektive buržoazně demokratických revolucí vůbec, zákonitě nutné.

*) Otázka sebeurčení národů při přechodu od kapitalismu k socialismu bude předmětem samostatné stati.

Národně osvobozenecké revoluce jednoznačně protifeudálního zaměření jsou v epoše světové buržoazní revoluce svého druhu *klasickým typem* realizace národního sebeurčení. Nikoli však typem, který se v této epoše nejhojněji vyskytuje v „čisté“ podobě. V realitě se politické emancipace utiskovaných národů a národností dosahuje většinou národně osvobozeneckým bojem nejen proti pozůstatkům feudalismu, ale též proti porevoluční buržoazii, která se v souladu se svou vykořisťovatelskou podstatou s lehkým srdcem vzdává „principu národnosti“ a za pomoci nacionalistické ideologie, vyjadřující její třídně egoistické zájmy, se stává všude, kde k tomu dostává příležitost, vedoucí silou nového systému národnostního útisku.

Hnutí za osvobození národů a národností z područí vládnoucí buržoazie ekonomicky pokročilých národů vzniká a rozrůstá se úměrně tomu, jak tato buržoazie zmnožuje a rozšiřuje domény svého panství. Výrazným mezníkem v tomto směru je přechod kapitalismu tzv. volné soutěže do stadia imperialismu, kdy tendence monopolního kapitálu k maximalizaci zisků podmiňuje tendenci k stupňující se agresivitě a expanzi buržoazní politiky, jejímž důsledkem je mimořádné vyhrocení národnostní otázky obecně a koloniální otázky zvláště.

Národně osvobozenecký boj zaměřený jednoznačně jen proti silám feudalismu, anebo naopak jednoznačně jen proti silám porevoluční buržoazie, stimulující a organizující národnostní útisk, představují ovšem jen dvě krajní, modelově „čisté“ varianty cest k národnímu sebeurčení. V četných národně osvobozeneckých bojích se však prvky obou těchto variant obvykle tak či onak spojují a prostupují. A to tím přirozeněji a naléhavěji, čím více se kontrarevoluční buržoazie pokročilých zemí smíruje s pozůstatky feudalismu ve vlastních zemích i s různými předkapitalistickými institucemi jinde ve světě, snažíc se jich všech využít proti svému nejvážnějšímu třídnímu nepříteli — revolučnímu proletariátu. Nejde však jen o to, že národně osvobozenecká hnutí nabývají — a to typicky v období imperialismu — těchto třídně ambivalentních rysů, ale též o to, že prolnutí národních a sociálních aspektů vytváří v podmínkách krajně nerovnoměrného vývoje jednotlivých oblastí a zemí světa velice pestrou škálu sociálně třídních a politických konstelací jak na straně utiskovatelů, tak na straně utiskovaných. To pak nachází svůj výraz v složitostech obsahů i forem četných národně osvobozeneckých procesů, mnohdy v protikladnostech a dvojakostech jejich charakteru.(1)

Národní hnutí se začíná rozvíjet jako politické hnutí, když se na podkladě objektivních procesů vedoucích ke vzniku národa utváří též národní sebeuvědomění jako reflexe dialektiky rozporné jednoty společných i specifických třídních a skupinových zájmů dané národní pospolitosti a proniká do širokých mas lidu. V tomto *širokém smyslu* se toto hnutí rovná, historicky vzato, hybným silám protifeudálního boje a protifeudálního, buržoazně demokratické revoluce. V *užším smyslu* však národním hnutím rozumíme hnutí národně osvobozenecké, totiž hnutí národů a národností zaměřené proti útlaku, který vykonávají anebo o který usilují vládnoucí třídy jiných národů, rsepektive zemí. O národně osvobozeneckém boji vedeném ozbrojenou formou hovoříme jako o národně osvobozenecké válce.

(1) O dvojakém charakteru národně osvobozeneckých bojů už v raných etapách epochy světové buržoazní revoluce hovoří výstižně například Franz Mehring. V souvislosti s hodnocením protinapoleonských osvobozovacích válek vedených německými knížaty poznamenává mimo jiné: „Skutečnost, že knížata mohla po vybojovaném vítězství nejhanebnějším způsobem porušit své sliby, dokazovala arci dvojaký charakter těchto válek.“ [Mehring 1953 : 96]

Z týchž důvodů, pro něž pokládáme národ za formu lidského **společenství** adekvátní kapitalistické společensko-ekonomické formaci, považujeme i národní hnutí ve výše uvedeném širokém smyslu za formu adekvátní sociálnímu hnutí v této epoše. V analogickém smyslu pak přistupujeme i k národně osvobozeneckým hnutím, válkám a revolucím jako k různým formám sociálního procesu buď v jeho evoluční, nebo revoluční fázi. Rozumí se, že vydělení národního momentu jako formy, kterou se projevuje obsah daného sociálního procesu, je tu možné a oprávněné jen tehdy, jestliže se národní od sociálního neodtrhuje, ale chápe se jako nutný způsob vazby elementů sociálního systému, podstatně určeného obsahovými činiteli sociálně ekonomickými a třídními, a současně i jako způsob vnější vazby daného sociálního procesu k jinému.(2)

Národní momenty ve smyslu pojetí obsažné formy jsou tedy zásadně organickou složkou sociálního obsahu národně osvobozeneckého hnutí. To znamená, že všechny změny, k nimž toto hnutí vede a jež se týkají řešení rozporů mezi národy, mají vždy své sociálně ekonomické a třídní implikace ve vnitřním životě příslušných zemí. Jestliže v důsledku národně osvobozeneckého boje dojde k přesunu moci z rukou vládnoucí třídy utiskujícího národa, stane se taková kvalitativní změna v národnostní struktuře moci národní revolucí, přispěje-li k *progresivnímu* rozvoji společenských vztahů. Ne-li, zůstane taková kvalitativní změna jen elementem celkového evolučního stadia.(3)

Vraťme se však ještě k problematice národně osvobozeneckých hnutí a revolucí v období od vzniku imperialismu do Říjnové socialistické revoluce. Skutečnost, že se v této fázi ocitl prakticky celý svět pod ekonomickou nadvládou imperialistických monopolů a že si imperialistické mocnosti v koloniálních či polokoloniálních formách politicky podřídily valnou většinu všech zemí, rozšířila národnostní otázku v otázku národnostně koloniální a vtiskla jí tak

(2) Plně souhlasíme s podstatou kritických poznámek K. N. Brutence na adresu těch, kdo přistupují k národnímu momentu jako k formě v jejím zjednodušeném, vulgarizovaném pojetí. „Dokonce i v případě, kdy se na národní moment díváme jako na *formu*, kterou se projevuje sociální obsah národně osvobozenecké revoluce“, píše ve své práci o současných národně osvobozeneckých revolucích, „— a takový přístup považujeme za velmi škodlivý —, bylo by nezbytné vycházet z toho, že máme na mysli formu, která je podstatná a která aktivně přechází v obsah. A je proto velmi zdůvodněné konstatovat, že národní činitel není pouze formou, ale že významným způsobem modifikuje samotný charakter revoluce, přidává jí jistou specifičnost a organicky se spojuje s její sociální podstatou.“ [Brutenc 1977 : 23] Jen jeho obrat, že „národní činitel není *pouhou formou*“ pokládáme za matoucí, neboť může vyvolat pochybnosti o tom, že je oprávněné chápat národní moment jako formu, byť i v marxistickém pojetí obsažné formy.

(3) Hovoří-li například B. Engels o krakovském národním povstání z roku 1830, v jehož čele stála polská aristokracie usilující o uhájení svých práv vůči panovníkovi, jako o konzervativní revoluci [Marx-Engels 1958 : 493–4], nelze z toho vyvozovat, že vedle skutečných revolucí ve smyslu progresivního kvalitativního skoku existují snad též revoluce reakčního charakteru. Je to jen projev v té době ještě neustálené terminologie pro odlišení kvalitativního skoku a revoluce. Jinak ovšem je zcela možné — a je pro to nemálo dokladů jak ze vzdálenějších fází novodobých dějin (například z období národně osvobozeneckých válek španělských kolonií z první poloviny devatenáctého století), tak i z fázi pozdějších (například z období národně osvobozeneckých revolucí po druhé světové válce v některých asijských zemích lidové demokracie) —, že se v některých případech mohou statkáři a jiné sociálně konzervativní sociální skupiny přimknout k hybným silám národně osvobozeneckých revolucí, popřipadají se stát i jejich hegemonem. Jejich revoluční možnosti jsou ovšem vždy nanejvýš omezené a dočasné.

celosvětový ráz. V souvislosti s tím se národně osvobozenecký boj stal zákonitě bojem protiimperialistickým a v zemích ekonomicky málo vyvinutých, jejichž domácí vykořisťovatelé se stávali pomocníky imperialismu, zároveň i bojem protifeudálním apod. Bylo v logice tohoto boje, že jeho hegemonem se v kapitalisticky vyvinutých zemích stávala dělnická třída, v málo vyvinutých zemích pak národní buržoazie, popřípadě i maloburžoazie, jejichž zájmy byly v rozporu se zájmy imperialistických vykořisťovatelů a utlačovatelů i jejich domácích pomahačů. Nicméně, pokud byl ve světě v proudu ještě revoluční proces buržoazně demokratických přeměn, národně osvobozenecká hnutí a revoluce nevybočovaly z jeho rámce, byly objektivně ještě jeho složkami. Tak tomu bylo i v počátcích nové epochy imperialismu a proletářských revolucí až do Říjnové socialistické revoluce, neboť teprve ona vytvořila podmínky rozvoje svazku revolučního dělnického hnutí s národně osvobozeneckým hnutím v celosvětovém měřítku a zahájila tak éru vítězných národně osvobozeneckých revolucí [Brutenc 1977 : 56, 57].

Z předchozího výkladu plyne, že politické sebeurčení národů nutno chápat jako požadavek *všedemokratického rázu*, neboť je založen na určitých humanistických hodnotách (abstraktně svého času vytyčených buržoazii), které však jako obecné formy mohou být naplněny různým třídním obsahem. Sebeurčení národů je tedy — všeobecně vzato — možno uskutečnit i za imperialismu. V konkrétních podmínkách ovšem platí, že „nejen samo právo národů na sebeurčení, ale i všechny ostatní stěžejní požadavky politické demokracie jsou za imperialismu „uskutečnitelné“ jen neúplně, znetvořeně a jako vzácná výjimka... jsou politicky těžko uskutečnitelné nebo vůbec neuskutečnitelné bez řady revolucí.“ [Lenin 1958 : 263] Otázku charakteru těchto revolucí nutno tedy považovat za základ orientace v problematice národního sebeurčení v nové dějinné epoše.

Platí-li, že v období imperialismu žádná jiná třída kromě proletariátu nemůže v žádné zemi probíjet a přivést k vítězství socialismus a že socialistické revoluce v jednotlivých zemích jsou hlavními, podstatnými etapami procesu světové socialistické revoluce, vůbec to neznamená, že by epocha této sociální revoluce sestávala pouze z těchto etap. Leninská teorie vyvrací představy o „čisté“ sociální revoluci a dokazuje, že ve všeobecném procesu světové socialistické revoluce se musí projevit důsledky nejruznější sociálně ekonomické úrovně jednotlivých zemí za imperialismu. To znamená, že tento proces nemůže proběhnout jinak než jako epocha, v níž se občanská válka proletariátu proti buržoazii pojí s nejruznějšími demokratickými hnutími a revolucemi. Přitom je třeba mít na zřeteli, že „heterogenost“ epochy světové socialistické revoluce má dvě stránky: a) i v samotných socialistických revolucích v jednotlivých zemích existují určité revoluční proudy a převraty nikoli ještě socialistického charakteru (například protifeudální agrární revoluce); b) ani ve vyspělých kapitalistických zemích nelze jednoduše počítat s bezprostřední socialistickou revolucí bez předchozích demokratických, do určité míry sice už protikapitalistických, nicméně ještě nikoli socialistických revolučních procesů.

I když revoluční procesy nemají v jednotlivých zemích většinou bezprostředně socialistický charakter, stávají se *organickými složkami* probíhajícího světového revolučního procesu, jehož hlubinnou podstatou je přechod lidstva od kapitalismu k socialismu. Jinak řečeno, podléhají zákonitostem světového revolučního procesu, jež jsou specifickou formou projevu obecných zákonů světové socialistické revoluce [Teorija 1975 : 75]. Při tom vlastní rozpor mezi prací a kapitálem v globálním měřítku, určující rozpor mezi silami imperialismu a frontou protiimperialistických sil, se netýká pouze protikladných tříd, nýbrž jde o roz-

por, který se zároveň vyvinul v rozpor mezi socialistickou a kapitalistickou společenskou soustavu jako hlavní rozpor soudobého světového vývoje.

V struktuře světového revolučního procesu se odráží různá úroveň objektivních sociálně ekonomických předpokladů, různý charakter sociálně třídní a politické konstelace i různý stupeň zralosti subjektivních faktorů v jednotlivých zemích v jednotlivých etapách. Celkový rozmach tohoto světového procesu proto nevylučuje ani odklony určitých proudů a zemí od revolučních pozic. Nejvýrazněji o tom svědčí reakční kurs, který už od konce padesátých let otevřeně a stále bezostyšněji sledují vedoucí čínští představitelé, nebo linie současné Sadatovy politiky v Egyptě. To však nic nemění na tom, že články světového revolučního procesu se stávají všechny druhy demokratických revolucí, tedy i revoluce národně osvobozené, v jejichž čele stojí buržoazie a jejichž demokratismus je proto jen omezený, a to v té míře, v níž — nehledě na subjektivní záměry a cíle této třídy, respektive její určité vrstvy — objektivně oslabují pozice světového imperialismu.(4)

O tom, jak dalekosáhlý je význam národně osvobozených hnutí a revolucí pro rozvoj světového revolučního procesu od druhé světové války, svědčí nejen vítězné národně osvobozené revoluce v řadě lidově demokratických zemí střední a jihovýchodní Evropy a Asie, ale též národně osvobozená hnutí a revoluce vedoucí k rozkladu a zhroucení koloniální soustavy. Tento proces vstoupil nyní — kdy rozhodující krok k svému osvobození z jařma imperialismu a kolonialismu učinila Afrika, tj. světadíl, v němž se systémem vnějšího útlaku a vykořisťování ještě donedávna zdál být mnohým pevně zakotven, a kdy národně osvobozené hnutí se rozšířilo a značně zintenzívnělo v Latinské Americe — už do závěrečné fáze.

V rozvojových zemích se národně osvobozená hnutí a revoluce střetávají obvykle s blokem imperialismu s nejreakčnějšími kruhy místních vykořisťovatelských tříd, tj. především s velkostatkáři a tzv. kompradorskou buržoazií. Předkapitalistické přežitky, jež mají ve společnosti v četných případech značnou váhu, někdy i převahu, nemají už svůj někdejší, víceméně samostatný význam, nýbrž jsou nejtěsněji spjaty s imperialismem, který jich využívá ve svém zájmu hospodářsky i politicky. Za takových podmínek se nutně na první místo dostává boj proti imperialistické porobě — hlavní překážce hospodářského i celkového společenského vývoje těchto zemí. Ruku v ruce s bojem proti imperialismu jde pak boj proti feudalismu a pozůstatkům jiných předkapitalistických společenských řádů. Tam, kde drtivou většinu obyvatelstva tvoří rolnictvo, především masy vesnického poloproletariátu a maloburžoazie, stává se přirozeně nejnaléhavější otázkou otázka agrární.

(4) K. N. Brutenc formuluje otázku kritéria přináležitosti národně osvobozených revolucí k světovému revolučnímu procesu takto: „I když národně osvobozené hnutí jako celek při historické bilanci rozvoje vystupuje v současné etapě jako jedna z hlavních součástí tohoto procesu, vedoucího ve svých důsledcích k přechodu od kapitalismu v globálních rozměrech, pak to, jak se zdá, vůbec neznamená, že každá jednotlivá národně osvobozená revoluce takovou roli v dané fázi hraje a že je součástí tohoto přechodu, například ta, která nepřekračuje rámec buržoazních (buržoazně demokratických) přeměn a otevírá cestu k upevnění kapitalismu v dané zemi.“ [Brutenc 1977 : 63] Máme za to, že není třeba činit v daném ohledu rozdíl mezi celkem a částmi a že rozhodující pro to, zda daná revoluce je či není součástí světového revolučního procesu vedoucího ve svých důsledcích k přechodu od kapitalismu k socialismu, nemůže být v žádném případě sám zřetel k vnitřním důsledkům takové revoluce, nýbrž koneckonců zřetel k tomu, jakou roli hraje v dané době v světovém zápole mezi imperialismem a socialismem.

V těchto zemích není pak hlavním rozpor mezi proletariátem a buržoazií jako celou třídou, nýbrž obvykle rozpor mezi blokem imperialismu, feudalismu a s imperialismem spjatými skupinami domácích vykořisťovatelů na straně jedné a nejširšími lidovými masami, včetně všech vykořisťovaných tříd, stran, skupin i jednotlivců, kteří jsou s tímto blokem objektivně v antagonismu, na straně druhé. Tento rozpor je objektivním východiskem orientace na vytvoření široké národní fronty proti útlaku imperialismu a jeho domácím přísluhovačům, kterou v těchto zemích sledují politické organizace vyjadřující zájmy revolučního lidu, nejdůsledněji pak komunistické strany, které tu postupně všude vznikají.

Mezi národně osvobozeneckými revolucemi a socialismem je dialektická vazba. Jak už řečeno, národně osvobozenecké revoluce jako složky světového revolučního procesu tak či onak rozvoji tohoto světodějného procesu napomáhají. Socialistické síly pak opět rozhodným způsobem pomáhají národně osvobozeneckým revolucím. Právě díky mohutnému působení těchto socialistických sil na světový vývoj se perspektiva přechodu k socialismu s pominutím kapitalistického vývojového stadia stává pro rozvojové země reálnou.

Přistupujeme-li k soudobým národně osvobozeneckým revolucím jako k revolucím nového historického typu, neznamená to, že můžeme přehlížet anebo podceňovat značné rozdíly, které mezi nimi jsou. Jejich konkrétní charakter závisí na tom, která z možných tendencí nabude vrchu: Zda tendence, jejímž nositelem je buržoazie, či tendence, za níž stojí sociální síly tzv. revoluční demokracie, nebo tendence, kterou prosazuje revoluční proletariát ve svazku s dalšími pracujícími třídami a vrstvami. Jedině v souvislosti s tím je také možno určit pravý charakter demokratických přeměn, které tyto revoluce uskutečňují. Obecně lze říci, že míra důslednosti uskutečňování národních, protimperialistických revolučních úkolů je tu v přímé závislosti na stupni vlivu důsledně revolučních složek, na prosazení jejich hegemonie v revoluci. Přitom je mimořádně důležité mít na zřeteli, že vybojování politické nezávislosti je každopádně jen *první* základní etapou národně osvobozeneckých revolucí, že po jejím dovršení nadchází další etapa — *etapa boje za osvobození z ekonomického područí imperialismu*, za ekonomickou nezávislost. Převést národně osvobozenickou revoluci do této druhé etapy je aktuálním úkolem národně osvobozenického hnutí zemí tzv. třetího světa.

Národně osvobozenecké revoluce se musí obvykle vyrovnávat též s vnitřními etnickými problémy příslušných zemí, namnoze značně složitými. Namátkou uvedme, že například v Etiopii existuje kolem 37 etnických skupin, že území Bangladéše obývá kromě Bengálců na dvacet etnických skupin atp. Někde, jako například v Sýrii a Libanonu, kde vedle domácích Arabů žije rovněž řada dalších etnických skupin, je situace komplikována ještě jinými faktory, v daném případě zejména tím, že tyto země jsou útočištěm více než miliónu palestinských uprchlíků. Tyto a četné jiné momenty, týkající se i vzájemných vztahů rozvojových zemí, hrají významnou roli při rozvíjení národně osvobozeneckých revolucí v mnoha zemích „třetího“ světa.

Rozpory vlastní boji za politickou a později také hospodářskou nezávislost nacházejí v ideologickém životě rozvojových zemí svůj výraz v rozmachu nacionalismu a zároveň v pronikání a rozvoji socialistických idejí; plodem působení obou momentů jsou různé podoby tzv. národního socialismu. Na rozdíl od kapitalisticky vyvinutých zemí, kde nacionalismus je už dávno ideologií reakční, kontrarevoluční, v rozvojových zemích může ve spojitosti s formováním národů a s protimperialistickým bojem plnit dočasně ještě pokrokovou revoluční funkci, a to zpravidla do doby, než se dosáhne politické samostatnosti.

Poté, když se začnou vyostřovat rozpory mezi vykořisťovateli a pracujícími, dostává se ideologie nadtřídní národní jednoty do zjevného rozporu s potřebami dalšího progresivního společenského vývoje.

Zájmem národně osvobozeneckých revolucí jsou protikladné různé maloburžoazně radikalistické koncepce, založené na „zobecnění“ výsledků revolučních procesů probíhajících v zemích Asie, Afriky a Latinské Ameriky. Tyto koncepce objektivně nahrávají kontrarevolučním nacionalistickým tendencím mimo jiné tím, že odmítají vedoucí roli dělnické třídy v revolučních procesech v rozvojových zemích a hlavní a vůdčí sílu revoluce spatřují v rolnictvu. Tak například F. Fanon píše: „Nacionalistické strany obvykle neberou v úvahu rolnictvo. Je však zcela zřejmé, že v koloniích jsou revoluční pouze rolníci — protože oni nemají co ztratit a získat mohou všechno.“ [Fanon 1963 : 48]. Ve skutečnosti je však představa, že rolnictvo je nejen podmínkou úspěšného revolučního boje (ve smyslu jeho masové účasti), ale zároveň i silou, která „nepřetržitě obohacuje svou zkušenost a dokazuje svou schopnost řídit lidový boj“ [Fanon 1963 : 48], v naprostém rozporu jak s realitou africké společnosti, tak s historickými a teoreticky zobecněnými zkušenostmi revolučního boje. Právě konkrétní rozbor průběhu národně osvobozeneckých revolucí mluví proti takovým závěrům. Například i v Guineji, kde role rolnictva byla mimořádná, byla iniciativa revoluční aktivity v rukou městského obyvatelstva a odborů. Zvláště škodlivé a nebezpečné jsou snahy současného čínského vedení o narušení svazku země socialistické soustavy se silami národně osvobozeneckého a revolučního hnutí a pokusy prosadit v tomto hnutí hegemonii. Ideologickým prostředkem tu byla svého času široce propagovaná maoistická koncepce tří světů a tvrzení, že těžiště světového revolučního hnutí se přeneslo do „třetího“ světa. V současnosti, kdy ustoupila do pozadí pseudoradikální frazeologie a maoismus se otevřeně paktuje s imperialismem, uzpůsobuje svou argumentaci k zdůvodnění podpory a stimulace nacionalismu, a to jak v rozvojových, tak i socialistických zemích.

Problematika národního sebeurčení se ovšem netýká pouze rozvojových zemí, nýbrž tak či onak vyvstává též před dělnickým hnutím vyspělých kapitalistických zemí. Základní význam má především svazek mezi revolučním hnutím dělnické třídy v metropolích s revolučním národně osvobozeneckým hnutím v rozvojových zemích, neboť napomáhá sjednocování protiimperialistických sil a tím i dalšímu rozmachu světového revolučního procesu. Otázky národního sebeurčení jsou však aktuální jako součást vlastního vnitřního života mnoha vyspělých kapitalistických zemí. I když je jistě pravda, že po skončení epochy buržoazně demokratických revolucí „se západní Evropa přeměnila v ustálený systém buržoazních států a přitom zpravidla států národnostně jednotných“ [Lenin 1958 : 187], *nelze z toho vyvozovat, že by snad v ekonomicky vyvinutých kapitalistických zemích byla národnostní otázka, a jmenovitě otázka práva národů a národností na sebeurčení, zcela a jednou pro vždy sňata z pořadu dne.* Zcela ve shodě s jasnožřivou úvahou V. I. Lenina o možnostech národních válek v Evropě v případě „kroku zpět“ se v podmínkách fašistické okupace za druhé světové války rozvinul národně osvobozenecký boj i ve vyspělých kapitalistických zemích. Ale i jinak zůstaly a dodnes zůstávají v řadě těchto zemí četné důsledky buržoazního „řešení“ národnostní otázky, které nelze podceňovat tím spíš, že ženou vodu na mlýn nacionalismu, jehož se buržoazie všude snaží využít proti revolučním silám. Tak například pokud jde o Velkou Británii, sílí faktory přispívající k růstu národních hnutí ve Skotsku a Walesu; národní hnutí v Severním Irsku probíhá od konce šedesátých let ve vyostřených formách přecházejících v občanskou válku. Ve Španělsku se rozvinul boj

za respektování národních práv Katalánců, Basků a obyvatel Galicie. V Belgii zůstává dosud otevřenou otázkou vztahů mezi Valony a Vlámky. Mimořádně širě a intenzivně nabyl národnostní a rasový útlak v USA; je zaměřen především proti Afroameričanům, americkým Indiánům a původnímu obyvatelstvu Aljašky, Američanům mexického původu a barevným vůbec. V Kanadě, kde vládnoucí buržoazie odmítá uznat dvounárodní charakter země, se stupňuje boj hospodářsky a sociálně diskriminovaných Frankokanadčanů za národní sebeurčení [Národnostní 1980 : 67—75].

Komunistické strany vyspělých kapitalistických zemí odhalují souvislosti mezi nynějším zostřováním národnostních rozporů a vyostřováním rozporů v oblasti sociálně ekonomické a ve své strategické orientaci se zasazují o vytyčování národních požadavků v organickém sepětí s bojem za protimonopolistické demokratické přeměny. To plně odpovídá zásadám, které pro řešení otázky národního sebeurčení vytyčili klasikové marxismu-leninismu. Připomeňme na tomto místě ty nejzákladnější z nich.

Jako složka národnostní otázky je národní sebeurčení zásadně podřízeno zájmům třídního boje proletariátu. Tuto leninskou tezi nelze ovšem vyložit tak, že nejprve je třeba vyřešit úkoly „čistě“ proletářské, a teprve potom nastolit a řešit úkoly „čistě“ demokratické, k nimž patří i národní sebeurčení. Je ji nutno chápat ve smyslu *dialektiky* demokratických a socialistických úkolů dělnické třídy v soudobé epoše. Politická reakce, kterou s sebou nese monopolistický kapitalismus a která ve své plnosti nastupuje po Říjnové socialistické revoluci, vytváří pro třídní boj proletariátu nové podmínky. Významné novum těchto podmínek tkví v tom, že oproti dřívějšku, kdy úkoly boje za demokracii plynuly z objektivního rozporu mezi lidem a sociálními nositeli feudalismu a jeho pozůstatků — feudály (polofeudály), vyvolává nyní nutnost tohoto boje také a především reakce buržoazní, imperialistická, která vzhledem ke své sociálně ekonomické pozici je přirozeně hlavní a nejmocnější protidemokratickou silou ve světě. Reakční a pro celé lidstvo krajně nebezpečné militaristické tendence, jejichž hlavním nositelem je imperialistická finanční oligarchie, dovádějící ke krajní mezi antagonismus mezi výrobními silami, které už dorostly do úrovně materiálních předpokladů socialismu, a přežilými buržoazními ekonomickými vztahy a jejich nadstavbou, ozřejmují ovšem naléhavost řešení tohoto antagonismu socialistickou revolucí. Nicméně neprokazují nutnost jejího bezprostředního provedení v jednotlivých zemích, a to ani v těch kapitalisticky nejvyvinutějších. Vyostřující se rozpor mezi monopolistickou buržoazní a širokými lidovými vrstvami vyvolává spíše nutnost „historické okliky“⁽⁵⁾ na cestě k socialistické moci v podobě přednostního boje za protimonopolistické demokratické přeměny v ekonomice i politice. K nim náleží právě i boj za skutečnění práva na sebeurčení.

Marxismus-leninismus chápe právo národů na sebeurčení jako bezpodmínečné právo každého národa na politické sebeurčení, tj. na oddělení, zároveň ovšem vyhrazuje revolučnímu proletariátu právo posoudit ze svých vlastních třídních hledisek, zda bude podporovat ten který konkrétní boj za nezávislost. Z obhajoby určitého principu v obecnosti totiž neplyne ani potřeba, ani povinnost aplikovat tento princip automaticky jako akční požadavek v kterékoli

(5) Tato „historická oklika“ je skutečně oklikou jediné v tom smyslu, že se socialistické moci nedosahuje přímo, nýbrž zprostředkovaně, přes určitý revoluční mezistupeň. Jinak je tato „historická oklika“ tou nejpřímější a nejrychlejší cestou k socialistickým přeměnám.

historické situaci. Zároveň třeba mít na paměti, že „...neexistuje a nemůže existovat ani jediný dílčí požadavek demokracie, jehož by nemohlo být zneužito, není-li dílčí podřízováno obecnému; nejsme povinni podporovat ani „každý“ boj za nezávislost, ani „každé“ republikánské nebo protiklerikální hnutí.“ [Lenin 1958 : 343] Frapantním příkladem takového zneužití práva na sebeurčení bylo násilím vynucené připojení „Sudet“ k hitlerovskému Německu, které se svou zločinnou politikou, zaměřenou k vyhlazování a zotročování jiných národů, zcela vyřadilo ze společenství národů, hlásících se k určitým elementárním lidským normám. Neméně absurdní je pak požadavek ozývající se z nejreakčnějších kruhů vysídleneckých organizací znovu připojit k NSR pohraniční oblasti ČSSR, z nichž byly rodiny zfašizovaných Němců po druhé světové válce vysídleny.

Svůj vztah k řešení otázky politického sebeurčení určitého národa či národnosti si revoluční proletariát volí nikoli „a priori“, ale teprve po konkrétním rozboru dané historické situace. Přitom se orientuje zásadně podle vztahu národního hnutí k společenskému pokroku. „Národnostní princip“, praví Lenin, „je v buržoazní společnosti historicky nevyhnutelný a marxista se zřetelem na tuto společnost plně uznává historickou oprávněnost národních hnutí. Aby se však toto uznávání nezvrhlo v apologii nacionalismu, je třeba, aby se co nejprísněji omezovalo pouze na to, co je v těchto hnutích pokrokové, nemá-li toto uznávání vést k zatemňování proletářského vědomí buržoazní ideologií.“ [Lenin 1958 : 131] V obecnosti lze říci, že pokrokové je tu vše, co umožňuje realizovat právo na sebeurčení při zajištění úplné rovnoprávnosti národů a co napomáhá odstraňování překlad mezi národy a vede k jejich stále většímu sbližování. To se ve vyspělých kapitalistických zemích v současnosti rodí a rozvíjí ovšem jen z důsledného demokratismu, nebo z proudů, které k němu směřují. Přitom důsledným demokratismem dnes je a může být pouze takový demokratismus, který prosazuje a zajišťuje proletariát, i když tento demokratismus třeba nemá bezprostředně socialistický charakter. Revoluční třídní boj proletariátu a dalších složek lidu může vést výjimečně k realizaci národního sebeurčení jako buržoazně demokratické reformy na půdě kapitalismu; typicky se však národní sebeurčení realizuje v procesu národně osvobozené revoluce zaměřené proti imperialismu a domácí sociální reakci či přímo jako úkol socialistické revoluce. Revoluční boj proletariátu za národní sebeurčení musí každopádně vycházet z principu kolektivismu a jeho konkrétní podoby — proletářského a socialistického internacionalismu.

Kolektivismus jako stěžejní hodnota revolučního dělnického hnutí vyžaduje, aby jednotlivci a jednotlivé skupiny dělníků uváděli své individuální a dílčí skupinové zájmy v soulad s obecnými a základními zájmy dělnické třídy, a to na podkladě demokratického centralismu. Je to dynamický princip, který se prohlubuje a obohacuje o nové prvky s tím, jak se rozvíjí světový revoluční proces, jak postupuje výstavba socialismu a komunismu, jak se dále prohlubuje socialistické zespolečnění a spolu s ním i socialistické uvědomění nejširších vrstev lidu. Kolektivismus dělnické třídy se ovšem neuplatňuje jako princip organizace dělnického hnutí, či přímo už jako určující a rozhodující životní forma ve všech oblastech a na všech úsecích společnosti jen v rámci jednotlivých zemí, ale i ve vztazích, do nichž vstupují jednotlivé národní oddíly dělnické třídy a další třídy a skupiny jako subjekty sociální revoluce soudobé epochy. V tomto smyslu vystupuje jako *proletářský internacionalismus*. Vyvěrá z objektivního postavení dělnické třídy a ostatních pracujících v kapitalistické společnosti a z podstaty probíhajícího světového revolučního procesu. V proti-

kladu k buržoaznímu nacionalismu a kosmopolitismu, které konečným slouží třídně egoistickým zájmům úzkých vrstev monopolistické buržoazie, proletářský internacionalismus vyjadřuje objektivní zájmy drtivé většiny pracujících celého světa. Je postulátem dobrovolné vzájemné pomoci a spolupráce dělnické třídy i ostatních pracujících různých národů, národností, lidu a ras v boji za společenský pokrok, demokracii, socialismus a komunismus. Konkrétní obsah i formy účinné kooperace pokrokových sil v mezinárodním měřítku vyplývají z analýzy konkrétních potřeb té které etapy dějinného vývoje. Aktuálně vystupují do popředí — mimo jiné — například úkoly boje za prosazení trvalého míru ve světě proti „studenoválečnickým“ snahám imperialistických sil, proti snahám o hegemonismus a světovládu kterékoli mocnosti aj.

„Proletářský internacionalismus“ podle V. I. Lenina „vyžaduje za prvé, aby zájmy proletářského boje v jedné zemi byly podřízeny zájmům tohoto boje ve světovém měřítku; za druhé, aby národ, který vítězí nad buržoazií, byl schopen a odhodlán přinést největší národní oběti pro svržení mezinárodního kapitálu.“ [Lenin 1958 : 520] Priorita internacionálního před národním v uvedeném leninském smyslu však zároveň vylučuje jakékoli přehlížení národních zájmů. Proletářský internacionalismus se nerozlučně pojí s opravdovým vlastenectvím, vyjadřujícím objektivní možnosti a potřebu dělnické třídy a lidových mas národů přispívat k rozvoji světového revolučního procesu ve specifické národní formě a při uspokojování oprávněných národních zájmů. Aplikovat proletářský internacionalismus v dialektické jednotě s takto pojatým vlastenectvím vyžaduje: a) maximálně vytěžít ze všeho pokrokového z minulosti i přítomnosti daného socialistického národa či národnosti pro uspokojení celkových, mezinárodních zájmů dělnické třídy a všech pracujících, právě tak jako dílčích národních zájmů; b) zároveň zajistit, aby nezbytné národní oběti byly úměrné a adekvátní principům proletářské a socialistické rovnosti a spravedlnosti.

Se vznikem světové socialistické soustavy po druhé světové válce se objevily i nové možnosti pro další rozvoj mezinárodní spolupráce v duchu zásad proletářského internacionalismu. Proletářský internacionalismus aplikovaný ve vzájemných vztazích mezi socialistickými zeměmi se stává *socialistickým internacionalismem*. Vyjadřuje objektivní potřeby dalšího rozšíření a prohloubení jejich součinnosti na všech úsecích socialistické výstavby a vyžaduje další, vyšší úroveň semknutosti a všestranného sblížování při plném respektování jejich suverenity.

S ohledem na to, co bylo řečeno, možno hodnotit přístup k řešení otázky národního sebeurčení z hlediska principu proletářského internacionalismu jako přístup vpravdě humanistický, neboť určujícím a rozhodujícím momentem zde je zřetel k životním zájmům, a tedy i rozvoji osobnosti co možná největšího počtu pracujících. V tomto duchu je třeba chápat i Leninův postulát, že „zájmy demokracie jedné země je třeba podřizovat zájmům demokracie několika a všech zemí... (a přirozeně ještě více zájmům socialistického proletariátu) jako celku... nelze přece jen zapomínat na elementární logický rozdíl mezi zvláštním a obecným.“ [Lenin 1958 : 340]

Literatura

- Brutenc, K. N.: *Současné národně osvobozené revoluce*. Praha, Svoboda 1977.
Fanon, F.: *The Damned*. Paris 1963.
Lenin, V. I.: *O národnostní a koloniální otázce*. Spisy, sv. 19. Praha, SNPL 1958.
Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 4. Praha, SNPL 1958.
Mehring, F.: *Německé dějiny od konce středověku*. Praha, SNPL 1953.
Národnostní otázka ve vyspělých kapitalistických zemích. Praha, Otázky míru a socialismu 1980, č. 3.
Teorija mirovogo revolucionnogo processa. Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1975.

Резюме

И. Хоушка: К некоторым аспектам самоопределения наций в контексте мирового революционного процесса

Политическое самоопределение наций необходимо понимать как требование общедемократического характера, так как оно основано на определенных гуманистических ценностях, выдвинутых в свое время в абстрактном понимании буржуазией, и которые, однако, в виде общих форм могут иметь разное классовое содержание.

Составными частями современного мирового революционного процесса становятся все виды национально-освободительных революций. Решающим фактором здесь, однако, не может являться точка зрения на внутренние последствия такой революции, а в конце концов на то, какую она в настоящее время играет роль в мировом соревновании между империализмом и социализмом.

Национальное самоопределение, будучи составной частью национального вопроса, в принципе подчинено интересам классовой борьбы пролетариата. В общем можно сказать, что прогрессивным является все, что способствует осуществлению права на самоопределение при обеспечении полного равноправия наций, устранению преград между народами и ведет к их более тесному сближению. Однако, возникновение и развитие этого явления в развитии капиталистических странах является в настоящее время результатом последовательного демократизма или течений, направленных к нему. При этом, последовательным демократизмом является и может являться только демократизм, представленный, выдвигаемый и обеспечиваемый пролетариатом, хотя и не обладающий сразу же социалистическим характером. Национальное самоопределение как результат революционной классовой борьбы пролетариата в союзе с другими слоями народа может осуществиться исключительно в виде буржуазно-демократической реформы на почве капитализма и типически как требование программы национально-освободительной революции, направленной против империализма и внутренней социальной реакции, или прямо как задача социалистической революции. Революционная борьба пролетариата за национальное самоопределение должна обязательно исходить из принципа коллективизма и его конкретной формы — пролетарского и социалистического интернационализма.

Summary

J. Houška: On Some Aspects of the Self-determination of Nations Within the Context of the World Revolutionary Process

The political self-determination of nations should be understood as a demand of a completely democratic nature since it is based upon certain humanitarian values which were once outlined abstractly by the bourgeoisie, but which as general forms can incorporate various class-based factors.

All types of national liberation revolutions become parts of the contemporary world revolutionary process. A regard for the inner consequences of such a revolution cannot itself be of overriding importance in this connexion; key significance rather goes to a regard for its role in any given period in the world-wide struggle between imperialism and socialism.

National self-determination, as a component of the nationality question, is basically subjected to the interests of the proletariat's class struggle. Generally speaking, one may term as progressive everything which enables the implementation of the right to self-determination in safeguarding the complete equality of nations and which helps abolish all barriers dividing nations and lead to their ever growing rapprochement. In advanced capitalist countries of the present era this proceeds and develops only from consistent democratism, or from currents of thought aiming thereat. Consistent democratism can and is represented nowadays only by democratism enforced and secured by the proletariat even though it is not immediately of a socialist nature. As a result of the revolutionary class struggle waged by the proletariat in collaboration with the other components of society national self-determination can be achieved — exceptionally — as a bourgeois democratic reform in a capitalist country, typically as a demand put forward by a national liberation revolution directed against imperialism and local reaction or even directly as a task to be accomplished by socialist revolution. The proletariat's revolutionary struggle for national self-determination must, by all means, proceed from the principle of collectivism and its concrete form — proletarian and socialist internationalism.